

SZIGETHY GÁBOR (1942) Budapest

SZIGETHY GÁBOR

Lapszemle XXXVI.

Kamaszkoromban így oktatott történelemismeretre bölcs nagymamám: *Egyik ükapád még a másik ükapád jobbágya volt!*

Felmenőim között nagyon sokféle végzettségű, rangú, foglalkozású ember föllelhető: császárhű ezredes, Kossuth-párti földbirtokos, nincstelen földműves, hat gyermekét nevelő ferencvárosi könyvkötő mester, háromezer holdas birtokát egy éjszaka elkártyázó nemesember, falusi műbútorasztalos, tanulatlan gyári segédmunkás, nagylábon élő bárcás kurva, magyar–francia–német szakos középiskolai tanár, katolikus, diplomás budai polgárlány, számvevősegi számtanácsos úr, pénzügyi tanácsos asszony, kuruc, labanc...

Bárcás nagynéném öregkorában szoba-konyhás lakásban szűkösködő pesti házfelügyelő; számvevősegi számtanácsos úr nagyapám fiatalon halott; műbútorasztalos nagyapám önpusztító alkoholista; középiskolai tanár édesapám életéből öt éves koromban halálba hulló katonatiszt; nyelveket beszélő tanár édesanyám hivatalban gürcölő, aktatologató tisztviselő; pénzügyi tanácsos asszony nagymamám megfélemlített minisztériumi osztályvezető elvtársnő...

Elindultak valahová, nem oda érkeztek meg.

Színházi ember, író, csepűrágó művészféle családukban az elmúlt két évszázadban még egyetlenül sem akadt.

Kilógok a sorból: tizenkét éves koromban, 1954-ben kezdtem lelkesen színházba járni és „regényt” írni. A Heti Műsorból, a Színház és Moziból minden héten kivagdosztam a szereposztásokat, és beragasztottam egy vastag füzetbe. Gyerekkori gyűjteményem és regényem kézirata az évtizedek során elkallódott, már 1961-ben is hiába kerestem kacatjaim között, amikor nagymama halála után egyedül maradtam, s az akkori törvény kisebb lakásba költözni kényszerített.

Aggastyán koromra megtanultam: a múlt – papírok, tárgyak, épületek, kultúrák, országok, nemzetek – olykor nyomtalanul tűnik el, s a sors szeszélye, hogy mi marad meg a tegnapi emlékeiből. A füzetembe beragasztott szereposztások régen elvesztek, de egy öreg doboz alján megtaláltam a Heti Műsor néhány szakadozott lapját: 1951. január 26-tól február 1-ig.

A Színház és Mozi 1950-ben vörösre mázolt, de még többé-kevésbé tartalmas, olvasmányos művészeti hetilap volt: kritikák, színházi hírek, kis színesek, művészinterjúk, írók, színészek írásai. Egy ideig még a pesti színházak heti műsorát és a részletes szereposztásokat is közölték. Aztán *elvált* az „anyalaptól” a Heti Műsor, 1951. januártól már csak néhány lapos, vacak papírra nyomott, igénytelen újságocska.

A Városi Színházban (átépítése után, 1953-ban már Erkel Színház) 1951. január 26-án, pénteken a Rákosi Művek Színjátszó-csoportjának előadása került bemutatásra. Színészt próbáló feladatra vállalkoztak a lelkes műkedvelők: Shakespeare *Szentivánéji álm* című színművét adták elő.

Böngésezem a szereposztást. Theseust Dicker Ferenc műszerész játszotta, Titániát H. Bakos Mária XII. ker. tanács tömb fel., Vackort Víg Dezső lakatos, Demetriust Gorics János revizor, Helénát Studeni Irén munkabeíró...

Az előadás rendezője Baksa Soós László, a táncokat Berczik Sári tanította be, tehát a Rákosi Művek színjátszóit az előadásra hivatásos művészek készítették fel. A Sztálin elvtárs legjobb tanítványáról, Rákosi elvtársról elnevezett nagyüzem munkás színjátszói nem vallhattak szégyent a nagyszámú közönség előtt.

Böngésezem a szereposztást. Hermina: Z. Holló Eszter gépírónő, Hippolyta: S. Donáth Lili bérelszámoló, Zuboly: Suka Sándor műszaki rajzoló, Puck: Zsurzs Éva bérelszámoló...

Ismerősen csengő nevek.

Holló Esztert emlékeimben látni vélem rövid kék nadrágban, fehér ingben, vörös nyakkendővel az Úttörő Színház előadásában: *Timur és csapata*. Olvastam 1952-ben a Színház és Moziban a szereposztást, és nem értettem: a színpadon a kislíukat miért játsszák nők – Rákosi Mária, Békés Itala, Holló Eszter, Lóránd Hanna. (Megtörtént: az egyik színésznő otthon még minden este szoptatott, s egyszer előadás közben érezte: anyatejben ázik a fehér úttörőing és a vörös nyakkendő!)

Holló Eszter 1951-ben huszonöt éves gépírónő – Z. nélkül – elvégezte a Színművészeti Főiskolát, 1953-ban már diplomás színész, 1957-ben a Vidám

Színpad apró szerepekben előforduló tagja; ötvenkét évesen, 1978-ban ment nyugdíjba.

Suka Sándor 1951-ben harmincéves műszaki rajzoló, 1952-ben már diplomás színész, a Nemzeti Színház tagja. 1959-ben tanultam meg a nevét: remek Truffaldino volt, *két úr szolgája* Goldoni vígjátékában. Nem tudom, milyen műszaki rajzoló lehetett Suka Sándor, harmincon túl mint színész – barátoknak, színésztársaknak Sukici – remek és sikeres.

A Puckot megszemélyesítő, huszonhat éves bérelszámoló Zsurzs Éva három év múlva, 1954-ben szerzett diplomát a Színművészeti Főiskolán, a rádióban töltött éveket követően lett ismert és elismert televíziós rendező. *Voltam én egykor évekig bérelszámoló is...* – gondolom, néha így mesélt ifjúkoráról, a régmúltról, amikor a csepeli irodában számoszlopok fölé görnyedve arról álmodozott, hogy lesz ő még ebben az országban valaki.

Dicker Ferenc műszerész, H. Bakos Mária XII. ker. tanács tömb fel., Víg Dezső lakatos, Studeni Irén munkabeíró életének további alakulásáról semmit nem tudok.

Nem kutatok, csak emlékezem: nem tudom eldönteni, hogy Garics János huszonhárom éves revizor nevét tévesen írták a lapban, vagy 1951 őszén mint a Színművészeti Főiskola elsőéves hallgatója

döntött úgy, hogy az *a* hang jobban hangzik egy színész nevében, mint az *o*. 1953-ban már Garics János is diplomás színész.

A Hippolytát alakító S. Donáth Lili – ellentétben az 1951-ben még fiatalnak tekinthető Garics Jánossal, Holló Eszterrel, Suka Sándorral, Zsurzs Évával – ekkor már negyvenöt éves. Több mint két évtizede bérelszámoló, több mint húsz éve tagja a Csepeli Munkásotthon Színjátszó-csoportjának, és 1951-ben – *illetékes* elvtársak látták a Városi Színházban a Shakespeare-előadást – egyik pillanatról a másikra lesz hivatásos színész. Azon az őszön már az Állami Faluszínház művésze. Hatvanéves koráig, tizenöt éven keresztül járja színészként az országot. Lehet, hogy Donáth Lili bérelszámoló és színész boldog ember volt?

Zsurzs Éva bérelszámoló, Suka Sándor műszaki rajzoló, Garics János revizor, Holló Eszter gépíró-nő, Donáth Lili bérelszámoló a Rákosi Művek dolgozója volt, hivatásos művész lett. Egy foszladozó újságlap őrzi elfelejtett múltjukat.

Volt, akit fölfelé emelt, volt, akit lefelé sodort a kor.

Hamlet történetéről írta Goethe: „Egy nemzedéket lekaszálnak, kisarjad az új.” A régi rosszal a régi jó is odavész, a sarjadó új jóval sarjad az új rossz is.

TAKÁCS DÁNIEL

Thomas Leddy: Rendkívüli és mindennapi – a hétköznapi élet esztétikája

Pallas-Akadémia Kiadó, 2010

Van-e esztétikai értéke egy rendezett szoba látványának? Esztétikai tevékenység-e egy nagyvárosban tett séta? Miben áll a reggeli kávézás vagy egy születésnap zsúr esztétikája? Mit jelentenek az olyan melléknevek, mint *klassz, cuki, remek, izgalmas*? Thomas Leddy amerikai esztéta a *Rendkívüli és mindennapi – a hétköznapi élet esztétikája* (*The Extraordinary in the Ordinary: The Aesthetics of Everyday Life*) című könyvében ilyen és rengeteg hasonló kérdésből indul ki. Alaptézise szerint a hagyományos esztétikai elméletek nem fordítanak kellő figyelmet a mindennapi élet tevékenységeinek – főzés, háztartás, utazás, divat, kertművelés stb. – olyan mozzanataira, amelyek ugyanakkor

kétségtelenül rendelkeznek esztétikai jelentőséggel. Ezek az elméletek szinte kizárólag a művészetekkel foglalkoznak, vagyis – állítja Leddy – az esztétikai tapasztalat új elmélete mentén az esztétika területét tágabban kell kijelölni, oly módon, hogy az a hagyományosan a művészet területén kívül eső tevékenységeket és tapasztalatokat is képes legyen leírni. Leddy szerint tulajdonképpen bármely dolog válhat esztétikai tapasztalat tárgyává, nemcsak a műalkotások. Ennek az a feltétele, hogy a tárgy tapasztalatában megjelenjen egy kitüntetett minőség, amit ő az *aura* fogalmával jelöl. „Csak akkor mondhatjuk valamiről, hogy egy esztétikai tulajdonsággal rendelkezik, ha aurája van.

TAKÁCS DÁNIEL (1984) Monor

Tehát az aura az, ami minden esztétikai tulajdonságban közös.”

A hétköznapi esztétikája – *everyday aesthetics* – egy viszonylag új diskurzus az esztétikán belül, a kifejezetten ezzel a területtel foglalkozó első komolyabb tanulmánykötet 2005-ös, a fontosabb monográfiák mind a 2000-es évek első évtizedének második felére datálhatóak. Persze a hétköznapi esztétikájának is megvannak a maga előfutárai: egyrészt az 1970-es, '80-as években kibontakozó környezet-esztétika (*environmental aesthetics*), amely irányzat ökológiai szempontokat is bevonva az épített és a természeti környezet esztétikai dimenzióira fókuszál, másrészt a hétköznapi esztétikájának alapműve, az amerikai pragmatista filozófus John Dewey 1934-ben megjelent kötete, a *Művészet mint tapasztalat* (*Art as Experience*). Dewey szerint az esztétika középpontjában egy sajátos tapasztalatnak és attitűdnek kell állnia, nem pedig bizonyos kitüntetett tárgyaknak – jellemzően a műalkotásoknak. Szakítani kell tehát azzal a hagyományos megközelítéssel, amely az esztétikát a művészetfilozófiával azonosítja. Az esztétikának a művészetfilozófia legfeljebb egy aldiszciplínája, de egyáltalán nem azonos tárgyakat és területeket jelölnek.

Ez az alapvetés, ahogyan a hétköznapi esztétikájának legtöbb képviselőjénél, Thomas Leddynél is meghatározó. A két terület azonosságát feltételező hagyományt legalább két szempontból illetheti kritika. Az egyik az, hogy az esztétika a kezdetekkor sem korlátozódott a művészetek vizsgálatára – Baumgarten 18. századi meghatározása szerint „az esztétika az érzéki megismerés tudománya” –, ez pedig nem korlátozható a szépművészetekre. A másik, hogy a modernitásban a művészetek határainak felbomlásával együtt létrejött egy olyan tömegkultúra, amelyre nyilvánvalóan reflektálnia kellene az esztétikának is, ha nem akar egy kulturális elit anakronisztikus diskurzusává merevedni, amely a múzeumi kurátorokon és egyetemi tanárokon kívül senkit nem érdekel.

Leddy a *Rendkívüli és mindennapi* első fő fejezetében a hétköznapi esztétikájának ezen kritikai igényeit ágyazza egy tágabb kontextusba – sorra veszi a fontosabb előfutárokat és kortárs szerzőket, egyúttal megpróbálja lefektetni az új diszciplína határait. A saját elméletét a könyv második részében dolgozza ki, valamint itt vizsgálja meg azokat az esztétikai tulajdonságokat, amelyeket a művészetközponitú megközelítés véleménye szerint háttérbe szorított.

A hétköznapi esztétikájának felvetései látszólag nem állítják megoldhatatlan feladat elé az esztétát, mivel arra a mindennapi tapasztalatra kell reflektálnia, amit „laikusként” is könnyen belátunk:

mindennapi élethelyzeteinknek és tevékenységeinknek, mindennapi környezetünknek mindig van valamiféle esztétikuma. Közelebről szemügyre véve azonban, ez korántsem egyszerű feladat: a kérdés az, hogy lehetséges-e egy olyan elméleti keretet alkotni, amelybe egyaránt belefér a gasztronómia, a dizájn, a marketing, az építészet, a lakberendezés, a virágkötészet, az erotika, a masszázs, a divat, a kortárs művészetek, s ami a legfontosabb, a tetszőleges élethelyzetekben megtapasztalt esztétikai élmények, például a pattogó tűz keltette kellemes hangulat stb.

Leddynek e feladat megoldásakor felvázolt elmélete bevallottan eklektikus. Például használja az esztétikai érték funkcionalista megközelítését – az tetszik, ami jól használható; de nem veti el a klasszikus, Kanttól származó elgondolást sem, miszerint a tiszta esztétikai élményben a képzelőerő és az ítéelőerő összjátéka okoz örömet. A különböző irányba tartó elméleteket Leddy az „aura” koncepciójával próbálja meg egybefogni, vagyis esztétikai tulajdonsággal akkor rendelkezhet valami, ha aurája van. Ugyanakkor a szerző itt is többféle megközelítést vázol fel: 1) az aura az, „amikor valamit úgy tapasztalunk, mint ami fokozottan jelentőségteljesé válik”; 2) „valaminek akkor van aurája, ha túllép önmagán”; 3) ami aurával rendelkezik, az „valóságosabbnak, elevenebbnek tűnik”; 4) az aura tisztaság, fényesség, ragyogás.

Az egyik legérdekesebb vonás Leddy elméletében egy belső ellentmondás, amely végighúzódik a könyv egészén. A szerző hétköznapi esztétikai tapasztalatokra hozott illusztrációi jellemzően annak a példái, ahogyan egyes művészek esztétikai tulajdonságokkal bíró alkotásokat hoznak létre a hétköznapi tapasztalatok hatására. Ahogyan összegzi: „A művészek a hétköznapi élet esztétikájának valódi szakértői.” Ám amennyiben a művészek a hétköznapi esztétika szakértői, akkor kérdéses, hogy mennyiben tekinthető hétköznapiak a tapasztalataink. Itt ellentmondás áll fenn a könyv másik alapintenciójával, miszerint a cél annak bemutatása lenne, hogy „a hétköznapi esztétika elhanyagolása lényegében az alacsonyabb szintű esztétikai tapasztalatok elhanyagolását jelentette”. Az mindenesetre tény: Leddy nem tesz kísérletet arra, hogy az elhanyagolt esztétikai tulajdonságok és tapasztalatok esetében – mint amilyen például a „klassz” vagy a „cuki” – bemutassa, miképpen tesz szert aurára egy „klassz” vagy egy „cuki” dolog, egyszóval nem dolgozza ki a „cukiság” elméletét. Ha a művész tapasztalata a hétköznapi esztétikájának paradigmatisztikus tapasztalata, akkor ez az észrevétel ellentmond annak az igénynek, hogy a hétköznapi esztétikájának

eddig elhanyagolt, alacsonyabb rendű esztétikai tulajdonságokat és tapasztalatokat kellene leírnia. Egy művész csinálhat a klassz-ság tapasztalatából kiindulva művészetet, de ha valóban csak a klassz-ságot tapasztalja, és semmi többet, akkor abból aligha lesz művészet. Leddy utal rá, hogy az esztétikai tulajdonságokat egy kontinuum skálán kellene elhelyeznünk, amely az alacsonyabbaktól vezet a magas rendű esztétikai tulajdonságokig. Ebben az esetben tehát valahogy úgy kellene elképzelnünk, hogy az esztétikait esztétikaivá tévő minőségnek, az aurának is különböző fokozatai vannak, s ha például azt mondjuk egy helyre, hogy az „klassz”, akkor

az azt jelenti, hogy az aurának egy alacsonyabb intenzitását éltük meg, mint ha azt mondanánk ugyanarra a helyre, hogy „idillikus”.

Persze ezek csak feltételezések. Jellemző, hogy a szerző a gondolatmenet más részeinél is elengedi az olvasó kezét, és nyitva hagyja a vitát. Egyben ez a könyv erénye is, mivel ezzel továbbgondolásra késztet. Eközben egy kurrens vitába vonja be az olvasót, ami együtt jár a különböző álláspontok precízen felépített bemutatásával és ütköztetésével. Thomas Leddy könyve elméleti bevezetőként használható a hétköznapi esztétikájához. (*MMA Kiadó, ford. Pápai György, 2020*)

